

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא:

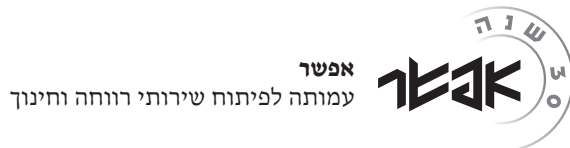
תרבות הפנאי של ילדים, בני נוער וצעירים בישראל

עורכים אורחים: ד"ר טלי היוש ופרופ' מאיר טייכמן

כרך כ"ו • גיליון 48

טבת תשע"ט – דצמבר 2018

יוצא לאור על ידי:

סקירת ספרים

פנאי רציני: על תרבות וצריכה אחרת בימינו

מאת: טלי היוש

תל אביב: רסלינג, 2018 (210 עמודים)

אלי כהן-ג'ור

בעטיפה האחורית של הספר נכתב: "הספר אינו מציע 'רשימת מכולת' של עיסוקי פנאי מועדפים [...] תחת זאת הוא מספק ידע תיאורטי ומחקרי שיאפשר לקוראים לבחון ולגבש תובנות ביחס למה שראוי שיצפו מעצמם ומחיהם בעת בחירתם בעיסוקי פנאי, על מנת שיוכלו לספק את מאווייהם, רצונותיהם ושאיפותיהם האישיים מבחינת האיכות והמהות".

בכך ספר זה חושף בפנינו את מאפייניו של הפנאי, שחדל מזמן מלהיות סרח עודף של קיום שכולו תפקוד, כלומר מילוי משימות ומחויבויות עם הפסקות זניחות לחידוש הכוחות ול"הוצאת קיטור". הזמן הפנוי קנה לעצמו זכות קיום בפני עצמו, ובני האדם, לפחות בעולם המערבי, רואים בו יותר ויותר חלק משמעותי של חייהם. אט אט הפנאי פוגש שוב ושוב את הזמן בעצם מהותו, שהיא לזמן הזדמנויות כחלופה לקיים. לכך נדרשת זמינות, ובפנאי האדם אכן זמין.

משתתפי המחקר של טלי היוש ידעו לגלות את הממד הזה, גם אם לא תמיד הצליחו להבחין בו בתחילת הדרך, התחלה שהייתה לרוב נעוצה בתרבות הצריכה. הם גילו את מרחבי הזמן הפנויים ממטלות ומחויבויות, זאת אומרת ממערך ההשגחה, מן המבט הרואה ומצפה לראות את האדם "הצפוי" שהחברות אמור היה לעצב. בזמן הפנוי האופק נפתח, האדם פוסע מעבר למעגלים המוכרים וניצב מול ההוויה כולה, שם הוא נוכח כל כולו. לרוב זהו רגע מכריע, הדומה לפעמים לריק מפחיד, והפיתוי גדול לברוח בחזרה אל עיסוק או מטלה מוכרים (כגון גמלאים במשרה חלקית) או אל זרועות תעשיות הפנאי, האורבות מכל עבר.

ואכן, הימצאות מול מרחב הפנאי הפתוח ללא הכנה מוקדמת עלולה לערער את היציבות של הנתפס כמוכר; אולם היא יכולה להיות גם רגע מאתגר, שבו האדם מתגייס ומחליט לחלץ מתוכו את הערוץ האישי, האינטימי, שדרכו עולה ומתעורר העניין הבלתי אמצעי בכוליות חייו בפרט ובחיים בכלל.

משתתף סדנת הנפחות מגלה בעצמו היבטים, מאוויים, כישורים שהיו רדומים במצולות פנימיותו, כי בחייו ה"רגילים" לא היה להם דורש. זוהר, שיצא אל הים הגדול, אמר: "אני חוויתי את העולם בפן נוסף. היום אני מבין את הדינמיקה, המניעים, העולם, המרחבים, המיקום שלי בעולם יותר טובאני מעריך את הקיים" (עמ' 157).

דומה כי זוהר נחשף ליכולתו ליצור את זיקתו הייחודית אל ההווה כאינדיווידואל. זהו נתיב מלהיב ומזמין לא רק של גילוי, אלא של התוודעות עמוקה לחירות האישית; כי הדרך להגשים את הייחודיות האישית עוברת לא רק דרך השגת זכויות וזכויות יתר, היא כוללת את התודעה האינטימית של מחויבות אישית למה שניתן לכנות, "אנושיות מחייבת" (על משקל המונח הצרפתי "noblesse oblige"), כי זוהי תמציתה של החירות. בובר (1980) כתב "חיים מתוך חירות הם אחריות אישית, או שהם מעשה ליצנות פאתיטי" (עמ' 248).

אולם הדרך במשימה להפוך לחופשי אינה סלולה, והחשש לאבד את העוגן החברתי מרחף ומרתיע. הפנאי הרציני יכול לסייע בהסרת הסיכון בכך שמדובר רק במשחק, במימוש יצר המשחק של שילר (1794), משחק רציני שאליו האדם יכול להתמסר מבלי לסכן את מעמדו: "מגמת פניו תהא, אם כן, לבטל את הזמן בתוך הזמן, ליישב התהוות עם הווה מוחלטת שינוי עם זהות" (עמ' 55). בהיענות ליצר המשחק, האדם מתנסה בשינוי ובהתהוות תוך כדי שמירה על זהותו ומעמדו. הוא אינו מסכן דבר, והעולם שממנו הוא יוצא לשחק ושאליו הוא שב, נותר כשהיה; אולם משהו בו מתהווה, הוא מתנסה הלכה למעשה במימוש חירותו, מחזק את תעצומות הנפש, מחשל את פנימיותו, כלומר מגביר את יכולת השיח הפורה עם הקיום בו ועם סביבתו. ההסתכלות היא אחרת, וכפי שתיארה אחת המשתתפות במחקר, גדל הסיכוי להיחלץ מן המלכוד הדיכוטומי בין "סיר הלחץ" של אילוצי התפקוד היום-יומיים וה"אוויר לנשימה".

הפנאי הרציני מזמין אותנו לחדול מביתור החיים למעגלים נפרדים, ולעיתים מנוכרים, אלה מאלה; הוא מסייע לנו לגלות את החיים בכליותם ותורם להעשרת ראייתנו. אזי, הפנאי איננו מפלט מן הקיום ה"לוחץ", אלא מקום שמעניק לאדם סיכוי להכשרה אנושית נוספת, מקום לרכישת יכולות משופרות לחוות את תפקידיו ביעילות רבה יותר ובדרך חסכונית יותר באנרגיות נפשיות; שכן הגעה לפנאי במצב של תשישות הופכת אותנו לטרף קל לכל המניפולציות, לכל הסחות הדעת. המטרה היא לבוא אל הזמן הפנוי לא כדי "לנקות את הראש", כדי "לא לחשוב", אלא כדי להרהר על המרחבים החדשים שאליהם אנחנו זמינים כעת.

במשחק הרציני של הפנאי, האדם מתנסה בהליכה אל מחוזות חוץ-טרטוריאליים, שמהם הוא שב מצויד במיומנויות הבחנה משופרות ומחויבות אנושית מודעת יותר. וכדברי הוש עצמה, "העיסוק בפנאי עשוי להיות גם גילוי של תובנות בעלות ערך אוניברסאלי בתוך מכלול החיים עצמם" (עמ' 194). הפנאי יכול להציע לנו עולם שניתן להיכנס אליו ולהתעמק בו בהבנת מהותו האנושית בממדיה האוניברסליים. זהו זמן קסום, כשהאדם חש שהוא נוגע בנוכחותו האינטימית ביותר, הנפתחת לאופקים נוספים, למפגשים מעשירים חדשים.

עם שפע מקורות המידע של ימינו, אין-ספור אפשרויות למפגשים אנושיים ודרכים רבות לביטוי עצמי, בכוחו של הלך הרוח של הפנאי לעורר – מעבר לתגובה האינסטינקטיבית של בריחה (אסקפיזם), המוזנת ומעודדת על ידי תעשיות הפנאי –

מפגש מכונן עם האני האינטימי, בזכות דיאלוג (לא פטפוט) בלתי אמצעי ופורה עם החיים.

בסיפור הראשון בספרו של קאמי, "גלות ומלכות", הגיבורה שמתלווה לבעלה אל עיירה בעומק המדבר האלג'ירי, חווה מעין סוג של גילוי עצמי: "ג'נין, נשענה כל כולה על המעקה, נותרה ללא קול, מבלי יכולת להתנתק מן הריק שנפתח לפניו [...] היא לא הייתה מסוגלת להסיר את מבטיה מן האופק הנפתח לפניה. שם, דרומה יותר, במקום שבו השמיים והארץ נפגשים בקו נקי, שם, נראה לה פתאום, משהו מצפה לה, משהו שממנו התעלמה עד אותו יום, ושאף על פי כן לא פסקה להרגיש בחסרונו" (Camus, 1962, p. 1567).

דובר מה אישי: בתחילה מלחמת לבנון הראשונה, כשטיילנו כחיילים בניחותא בין הארזים וקנינו בשוק המקומי, גיליתי אבנים מרהיבות ביופיון והתחלתי לאסוף אותן. לחופשה הקרובה נסעתי בטרמפים מביירות עד אשקלון, וסחבתי עימי עשרות אבנים, למעלה מ-30 קילוגרם, שלא היה קל להעלות בכל פעם לטנדר מזדמן או למשאית, אבל הגעתי הביתה עם האוצר הגדול. למחרת בבוקר, שבת של סוף אוגוסט, יצאתי לטייל עם בני הקטן בחולות שמסביב לשכונה שלנו, קרוב לים, וגיליתי לתדהמתי שגם שם היו אבנים יפהפיות, לא פחות מאלה שאספתי ליד ביירות! רק אז גיליתי מה כוחה של הפניות – להתפנות ולהיות נוכח, לראות ולהסתכל על מנת להתבונן. בחיי התפקוד אנו נוטים לזהות ולהגיב, בממלכת הפנאי אנו מתבוננים ומתייחסים.

אדם המודע לפוטנציאל הפנאי המשמעותי – "הפנאי הרציני" – יהיה ער לנטיית הזמן המתפנה להתמלא כמעט מיד בסחף האקראי של התסיסה הסביבתית עם כל טרדותיה ובכל פיתוייהם של אלה האורבים כדי להרוויח ממון מפנאי זה. על כן, הוא יהיה דרוך ושליו לקראת כל יום חדש, כי ידע שיום זה אינו חייב להיות שכפול של מה שהיה או של מה שאמור להיות. הוא יחווה את חירותו, הפנאי כולו יהיה בידו, ויהיה בכוחו לגלות ולחולל דבר-מה חדש. כדברי בובר, יש לאדם החסד לחזור ולהתחיל תמיד – "לחזור ולהתחיל אף עתה (בובר, 1980)".

הספר של טלי היוש הוא תרומה חשובה לקוראי העברית, לכל מי שמבקש להתהלך בבטחה בשדה הפתוח של הפנאי, מתוך מודעות גם לעצמיותו; כי ההפסקות הזניחות בין תפקיד למשימה התרחבו לנתחים הולכים וגדלים של זמן פנוי, ויש צורך להאיר את השדה הנשכח הזה. טלי מביאה כאן קרן אור משמעותית אל מרחב הפנאי, שיכול להיות פורה, מעשיר ומעצים, מנקודת המבט של הפנאי הרציני. מדובר במרחב ייחודי שבו ניתן להגשים את השאיפות האינטימיות ללא תכתיבים וללא מורה; להתהלך בחופשיות בזמן הפנוי, במקום להיזרק לתוכו. אנו זקוקים למעין מפעל "ביעור הבערות", כי בדומה לאדון ג'ורז'ן של מולייר, בקומדיה "גם הוא באצילים" (Le bourgeois gentilhomme) שדיבר פרוזה מבלי דעת (Moliere, 1671), רבים מאד טובלים בפנאי ואף נסחפים אליו מבלי להכיר את הנפלאות האצורות בו.

מקורות

- בובר, מ' (1980). **בסוד שיח**. ירושלים: מוסד ביאליק.
- שילר, פ' (1986). **על החינוך האסתטי של האדם**. תל אביב: הקיבוץ המאוחד וספרית הפועלים.
- Camus, A. (1962). *La femme adultère*. In idem, *L'exil et le royaume (pp. 1557-1573)*. In *Théâtre, récits, nouvelles*. Paris: Gallimard.
- Molière (1671) *Le bourgeois gentilhomme*. Available at http://www.theatre-classique.fr/pages/pdf/MOLIERE_BOURGEOISGENTILHOMME.pdf